

اسماعیل مهدوی راد

معرفی گزارشی

کلیات

روش‌شناسی تاریخ؛ احمد پاکتچی؛ تنظیم و ویرایش: صالح زارعی؛ تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۲.

کتاب مجموعه سلسله جلسات درسی استاد دکتر احمد پاکتچی است که در دو نیمسال تحصیلی با عنوان «روش‌شناسی تاریخ» در جمع دانشجویان رشته تاریخ تشیع دانشکده ارتباطات دانشگاه امام صادق (ع) ارائه شده است. در فصل اول از ابزارهای اصلی پژوهشگر سخن رفته است و فصل دوم «رده‌بندی و ارزش‌یابی اطلاعات» و چگونگی آن را گزارش کرده است. «مطالعات جانبی تاریخ» عنوان فصل سوم است و در فصل چهارم از «عناصر فرهنگی، زبان‌شناسی و نام‌شناسی» و نقش آن در پژوهش‌های تاریخی بحث شده است. جغرافیای تاریخی بر پیشانی فصل پنجم نشسته است که مشتمل است بر بحث و بررسی از «جای»ها، شهرها، دیه‌ها، سرزمین‌ها و نقش‌آفرینی آنها در حوادث و جریان‌های تاریخی. گاه‌شماری و گونه‌های آن مبحث دیگر کتاب است و سرانجام در فصل هفتم بحث مهم «رویکردها در تحلیل اطلاعات» را می‌خوانیم. ساختارگرایی در تاریخ و سازمان‌دهی در تاریخ عناوین فصل‌های هشتم و نهم هستند و آن‌گاه سه تکمله است با عناوین رویکردهای تحلیل اطلاعات، مکاتب تاریخ‌پژوهی و نقاط تمایز آنها و بالاخره تضادهای دوگانه در مقولات دینی.

چرایی عرضه بحث‌های نهایی به عنوان تکمله را در پیشگفتار گزارش کرده‌اند (ص ۱۸). کتاب در بحث‌های مرتبط با روش‌شناسی از جایگاه مهمی برخوردار است.

تأملاتی در مباحث فرهنگ اسلامی؛ احمد پاکتچی؛ به کوشش: مرتضی سلمانی‌نژاد؛ تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۲.

مجموعه‌ای از مقالات متنوع حضرت استاد دکتر احمد پاکتچی است که در مناسبت‌های مختلف و با آهنگ‌های گونه‌گون به خامه آمده است، اما همه آنها در نهایت از نظر پرتوافکندن به زوایایی از فرهنگ و تمدن اسلامی سودمند تواند بود.

در نگاهی کلان مجموعه مقاله‌ها در چهاربخش سامان یافته‌اند: علوم قرآن و حدیث، فقه و اصول، کلام و فرق، فرهنگ و ملل اسلامی.

روشن است که از کتابی که دربرگیرنده مجموعه مقالات نمی‌شود انتظار بحث‌های منسجم با روند منطقی و طبیعی داشت، اما مقالات هر یک در جای خود پژوهشی است سودمند و کارآمد.

عناوین برخی مقالات چنین است: «سنت‌های املائی [ارتوگرافی] در خط عربی متقدم با توجه به انعکاس آن در نسخه‌های قرآن» که پژوهشی است نوآیین، جدی و مستند «حسین بن واقد مروزی و بنیانگذار مکتب خراسانی اصحاب حدیث» که تحقیقی است شایسته درباره دانش مردی اثرگذار، اما مجهول‌القدر.

«نقد معتدل بر اصولیه نزد شیخ بهایی» که بحثی است اصولی با نگرشی به مواضع اخباریان و اصولیان درباره حجیت خبر و سرانجام «تحکیم و انگاره‌های سیاسی صدر اسلام» که مطالعه‌ای است دقیق درباره جریان تحکیم در تاریخ اسلام و تحلیل مواضع مسلمانان در برابر آن.

تاریخ

منابع تاریخ اسلام؛ رسول جعفریان؛ تهران: علم، ۱۳۹۳

درباره مورخان و آثار تاریخی اسلامی و منابع و مصادر شناخت تاریخ اسلام پژوهش‌های فراوانی سامان یافته است. از «الفهرست» ندیم که مقاله

سوم را با فهرستی از یادکرد مورخان و آثار آنها پرداخته است تا به امروز که کسان بسیاری در این موضوع تلاش کرده‌اند. منابع تاریخ اسلام حضرت جعفریان از پژوهش‌های دقیق تحلیلی و وصفی این موضوع است. بن‌مایه‌های اصلی این پژوهش در نگاه‌های متعدد حضرت استاد بیشتر مجال ظهور داشته است، آن هم در شکل کتابی که به سال ۱۳۷۰ نشر یافت که اکنون آن کتاب با بازنگری و بازنگاری و افزودن آگاهی‌های سودمند و کارآمدی نشر می‌یابد. مقدمه مؤلف در سیر تطور نگاه‌ها و پژوهش‌های از این دست را از کهن‌ترین روزگاران شناسانده است که آکنده است از آگاهی‌های ارجمند.

آنگاه متن کتاب است با عناوینی چون: مسلمانان و انگیزه‌های تاریخ‌نگاری، گونه‌های مختلف تاریخ‌نگاری مسلمانان، سیره‌نویسی و سیره‌نگاران، تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاران مسلمان از آغاز تا قرن پنجم، منابع تاریخ صدر اسلام پس از قرن پنجم، تاریخ خلفانگاری از قرن سوم تا دهم هجری و بالاخره شیعیان و تاریخ‌نگاری.

در این چاپ چهارده مقاله بر کتاب افزوده شده است که یکسر سودمندند و کارآمد. مقایسه سیره ابن اسحاق و سیره ابن هشام آغازین این مقاله‌هاست. می‌دانیم که سیره ابن هشام روایت‌گزینش‌نگارانه‌ای است از سیره ابن اسحاق. در این مقاله چگونگی این‌گزینش و روایت‌گزارش شده است با تکیه و تأکید بر «نقش علی (ع)» است. این‌سنجش و تحلیل سرشار است از نکته‌های تاریخی شایسته توجه. مقاله «منابع الاصابة فی تمییز الصحابه» پژوهش‌شایان توجهی است در نشان دادن سرچشمه‌های اثر سترگ ابن حجر عسقلانی. مقاله‌های دیگر نیز هرکدام از زاویه‌ای تأمل‌کردنی است که در این سطور مجال پرداختن به آنها نیست.

شیدای گمنامی؛ محمد الوانساز خوئی؛ قم: شکوری، ۱۳۹۳، ۳۶۸ ص.

پژوهشی است دقیق، مستند و خواندنی درباره عالم جلیل و عارف بزرگ آیت‌الله سیدحسین قاضی تبریزی برادرزاده آیت‌الله حاج میرزا علی آقا

قاضی طباطبایی. کتاب در هفت فصل سامان یافته است. خاندان، تحصیلات، استادان و شاگردان. پس از این سه فصل، فصل چهارم است با عنوان «در کلام دیگران» که خاطراتی است بسیار خواندنی و تنبیه‌آفرین. فصل پنجم دیده و شنیده‌های فرزند آیت‌الله طباطبایی است از پدر و به حکم «اهل‌البیت ادری بما فی‌البیت»، آگاهی‌هایی است دقیق و شایان توجه. در فصل ششم مصاحبه‌ها با عالمان آمده است درباره آن بزرگوار و بالاخره فصل هفتم است و تصاویر و اسناد.

نظریه فرهنگی استاد مطهری؛ مهدی جمشیدی؛ تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۳، ۲۴۸ ص.

جایگاه بلند و والای استاد شهید مرتضی مطهری در ابعاد مختلف فرهنگ و تمدن اسلامی مهم و تأمل‌کردنی است. نویسنده در این کتاب تلاش کرده است نظریه فرهنگی استاد را از لابلای سطور آثار زرین استاد استخراج و تحلیل، تدوین و نشر کند.

در فصل اول از مبانی نظری سخن گفته است و در فصل دوم از ماهیت، پویایی فضیلت و کارکردهای فرهنگ اسلامی بحث کرده است. فصل سوم عهده‌دار بحث از حد و حدود و چگونگی مداخله حکومت دینی در عرصه فرهنگ است. در فصل پنجم علل انحطاط مسلمین از نگاه استاد مطهری گزارش شده است. این موضوع از جمله موضوعات مهمی است که دیدگاه استاد را به خود معطوف داشته است. فصل ششم غرب و فرهنگ غربی است از دیدگاه استاد مطهری و نقادی‌های عالمانه آن استاد از فرهنگ غرب. کتاب در موضوع خود قابل توجه است، به ویژه از این جهت که در میدانی حضور یافته کم‌تحقیق و با بی‌پیشینه.

فلسفه و عرفان

درویش ستیپهنده؛ از میراث شیخ جام؛ محمدرضا شفیعی کدکنی؛ تهران: سخن، ۱۳۹۳

این کتاب «ششمین کتاب» از مجموعه «میراث عرفانی ایرانی است» که در آغاز بنا بود در یک مجلد و با عنوان «پیران خراسان» نشر یابد، اما در عمل به هنگام نشر، بحث و پژوهش درباره هریک از عارفان کتابی شده است مستقل. این کتاب مشتمل است بر مقدمه‌ای در باب شخصیت شیخ جام، از دیدگاهی متفاوت دقیق باریک‌بینانه و خواندنی. در بخش دوم از «خلاصه المقالات» سخن رفته است و ارزش‌هایی نموده شده است. این اثر گلچین سنجیده و درخشانی است از مقامات‌های شیخ جام و نیز برگزیده‌ای است از بهترین بخش‌های «آثار شیخ» که نسخه‌های کهن و کامل آنها در آن روزگار در اختیار یکی از احفاد شیخ به نام ابوالکارم بن علاء الملک جامی بوده است (ص ۱۶ - ۱۷).

در بخش سوم متن «خلاصه المقامات» آمده است و تعلیقات آن و در بخش چهارم «فصل فی الاداب و ما یلیق بحال الفقر» از آثار شیخ جام است که گویا برای اولین بار چاپ می‌شود.

فهرست آیات قرآنی، منابع احادیث و مأثورات و شعرهای عربی، فرهنگواره و کتابنامه و مقاله‌ها در پایان کتاب آمده است. فرهنگواره به واقع فهرستی است دقیق و سودمند از اصطلاحات عرفانی به کاررفته در کتاب که برای خواننده بسی کارآمد خواهد بود.

استاد شفیعی اکنون از «نادره‌کاران» این روزگار و «بقیة السلف» سلف صالح از پژوهندگان و محققان است. طول عمر باعزت استاد را همراه با توفیق نشر آثار فاخر و بلند و گرانسنگ از خداوند خواهانیم.

اشراق و عرفان؛ نصرالله پورجوادی؛ تهران: سخن، ۱۳۹۲.

این کتاب مشتمل است بر شانزده مقاله و پنج نقد کتاب و دو رساله فارسی از شیخ اشراق شهاب‌الدین سهروردی. انوار درونی از نظر سهروردی و ابن‌سینا، «مونس العشاق» سهروردی و تأثیر آن در ادبیات فارسی روحانیت، کیخسرو در شاهنامه و در سنت اشراقی، شیخ اشراق و تألیف «الواح عمادی»، یادداشت‌هایی

درباره اشعار فارسی شیخ اشراق، عبدالرزاق کاشانی و شیخ اشراق، رساله مشواق، حلقه‌ای از یک زنجیر ادبی و عرفانی، اصطلاحات صوفیه در «فرهنگ معین» بررسی سه اصطلاح «طوالع» و «لوایح» و «لوامع» عناوین مقالاتی از این مجموعه است. دو رساله «رساله فی‌حالة الطفولیه» و «لغت موران» بخش دوم کتاب است. بخش پایانی کتاب نقدهای نویسنده است بر پنج کتاب از جمله «ارض ملکوت، هنری کربن» با ترجمه سیدضیاء‌الدین دهسیری، و «التنقیحات فی اصول الفقه» شیخ اشراق که در میان آثار شیخ از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. دکتر پورجوادی در مباحث عرفان نظری چیره‌دست است و آثارش با نثری پخته و خواندنی و نگاهی ژرف خواندنی و سودمند است.

فقه و حقوق

قواعد فقهی؛ به کوشش حسینعلی بای؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۳.

این مجموعه مشتمل است بر تعدادی از «قواعد فقهی» مانند قاعده «احسان»، «دفع افسد به فاسد» و دلالت‌های حقوقی - جرم‌شناختی آن «قاعده اجرای حدود در زمان غیبت»، «قاعده مجازات قتل کافر ذمی توسط مسلمان»، «قاعده پرداخت دیه از بیت‌المال»، «قاعده دیه اعضاء»، «قاعده ارش و حکومت»، «قاعده نفی غرر»، «بررسی فقهی و حقوقی هرزه‌نگاری در فضای مجازی»، «مبانی فقهی بازداشت موقت در جرایم علیه تمامیت جسمانی» و ... از عناوینی که می‌آوریم روشن است که مجموعه‌ای است ارجمند و پژوهشی است روزآمد و تلاشی است محققانه. چنان‌که اشاره شد بحث‌ها روزآمد است و در جهت تحلیل و ارزیابی موضوعاتی مورد نیاز از حوزه فقه و حقوق.

قرآن و حدیث

المنهج الغایی فی تصحیح الحدیث عند الامامیه؛ محمدجواد کاظم؛ لبنان - بیروت: الواقدین، ۲۰۱۳، ۴۸۰ ص.

چونان مقدمه‌ای بر تفسیرش «فهم القرآن الکریم» نگاشته است. تفسیری که بر پایه تسلسل نزول تاریخی سور سامان یافته است (= تفسیر بر حسب نزول). این مجموعه آخرین اثر جابری است که آن را در سال‌های پایانی عمر خود به فرجام برد. این کتاب را می‌توان اثری درباره علوم قرآنی تلقی کرد.

جابری در این کتاب از امی بودن رسول الله (ص)، رخداد وحی و اثبات نبوت قرآن و چگونگی تنظیم آن، جمع قرآن و مسئله تحریف، ترتیب مصحف و ترتیب نزول قصص قرآن و چگونگی‌های آن بحث کرده است.

دیدگاه جابری در تمام موارد یادشده تأمل برانگیز است، به‌ویژه درباره «قصص قرآن» در پی دیدگاه کسانی چون احمد محمد خلف الله از اهمیت ویژه برخوردار است، با این همه از نوعی ابهام و تهافت رنج می‌برد. مترجم فاضل و ستخکوش به همه این کتاب توجه کرده است. در پانوشته‌های بسیاری از دیدگاه‌های جابری انگشت نقد نهاده است؛ از جمله درباره دیدگاه‌های او درباره موضوع تشیع درباره قرآن و موضوع تحریف. مترجم درباره چگونگی «قصص قرآن» و دیدگاه‌های جابری در ماه‌های پایانی عمر او مکاتبه کرده است و جابری با نهایت سماحت پاسخ داده است. همه این تلاش‌های مترجم افزون بر ترجمه روان و خواندنی وی ستودنی است.

از جمله زمینه‌ها و بسترهای شکل‌گیری آنچه یاد شد، جایگاه «صرفی»، «نحوی»، «لغوی» و «اسلوبی» است. بدین معنی که گاه لفظی محتمل است «فاعل» باشد یا «مفعول» و یا «مبالغه» مانند «کظیم» در آیه «و قال یا اسفی علی یوسف و ابیضت عیناه من الحزن فهو کظیم» که ممکن است جایگاهی سه‌گانه داشته باشد و یا واژه‌ای دارای معناهای مختلفی باشد، یا لفظی در جایگاه ساختاری مثلاً «حال» باشد و یا «تمییز» و یا کلمه‌ای «حقیقت» باشد و یا مجاز. کتاب اسعد عراد کتابی است بسیار خواندنی، دقیق، سودمند و کارآمد و آکنده از صدها نمونه و مثل درباره آنچه ادعا کرده است، از آیات قرآنی و بر پایه منابع بسیار مهم و مطمئن و کهن ادبی - قرآنی.

ترادف در قرآن کریم؛ سیدعلی میرلوحی؛
قم: مرکز فرهنگ و معارف قرآن،
پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی،
۱۳۹۲، ۶۳۰.

«ترادف»، هم‌معنابودن الفاظ مختلف از جمله موضوعات مهم ادبیات عرب در حوزه زبان‌شناسی است. بحث «ترادف» در فرهنگ قرآنی نیز بسیار مهم است. قرآن به زبان عربی است و طبیعی است که چگونگی آن زبان را داشته باشد که صد البته چگونگی‌های آن قابل بحث است. کتاب آقای دکتر میرلوحی اولین اثر بسیار گسترده تألیفی درباره این موضوع است که با بحث از پیشینه ترادف آغاز می‌شود و ضمن آن از موافقان و مخالفان موضوع سخن رفته است. در ادامه بحث از انواع ترادف، ترادف در قرآن کریم، ترادف در دیدگاه مفسران بحث شده است و بالاخره پژوهشی گسترده در نمونه‌های عینی «ترادف در قرآن کریم» کتاب را پایان داده است.

رهیافتی به قرآن کریم «در تعریف قرآن»؛
محمد عابد الجابری؛ ترجمه محسن
آرمین؛ تهران: نی، ۱۳۹۳، ۶۰۸ ص.

کتاب ترجمه است از کتاب مهم محمد عابد الجابری، نویسنده بلندآوازه مغربی با عنوان «المدخل الی القرآن الکریم» که مؤلف آن را

موضوع کتاب در مجموعه پژوهش‌های حدیثی از جایگاه بلندی برخوردار است. روشن است که بخش مهمی «احادیث» منقول در لابلای صفحات مجموعه حدیثی با اصطلاح حدیث‌شناسانه «ضعیف» هستند، به ویژه با توجه با ارزش‌گذاری متأخران، اما هرگز حدیث «ضعیف» چنان نیست که از حوزه مستندات پژوهشی در شاخه‌های گونه تمدن و تفکر اسلامی زدوده شود. «احادیث ضعیف» را با توجه به راه‌های گونه‌گون «حدیث‌شناسانه» که به گونه‌ای پراکنده در منابع فقهی، حدیث و درایه‌ای آمده است، می‌توان به «حوزه احادیث صحیح و یا معتبر» آورد. مؤلف کوشیده است پراکنده‌های این «راه‌ها و راه‌حل‌ها» را گرد آورده و تدوین و نشر دهد.

مقدمه کتاب مشتمل است بر توضیح «اصطلاح‌های حدیثی» از جمله تبیین دقیق اصطلاح «صحیح» در فرهنگ پیشینیان و پسینیان و آنگاه فصل اول است و راه‌های «تصحیح حدیث»، مراد از «تصحیح حدیث»، «قرائن نشانگر صحت حدیث»، تصحیح حدیث نزد متقدمان و متأخران و ... است. فصل دوم شیوه‌ها و روش‌های «تصحیح» در نگاه فقیهان و اصولیان شیعه است و در فصل سوم قواعد و اصول تصحیح گزارش شده است.

کتاب در موضوع خود شایان توجه و قابل مطالعه است و از معدود پژوهش‌های ارزشمند «حدیث‌شناسانه» تواند بود.

المشترک اللغوی فی القرآن الکریم
(الصرفی، النحوی، المعجمی، الاسلوبی)؛
مهدی السعد عرار؛ لبنان، بیروت: مکتبة
لبنان ناشرون، ۲۰۱۲.

«استعمال لفظ در بیش از یک معنا» یا «مشترک لفظی» با همه گفتگوهایی که در چگونگی آن در ادب عربی و آن‌گاه در فرهنگ قرآنی هست، موضوعی است بسیار مهم و در مطالعات قرآنی سودمند و کارآمد از جمله بحث‌های مهم و زیربنایی این بحث این موضوع است که چرا و چگونه «لفظ معانی» مختلف پیدا می‌کند و